

Скоморовський В. Б.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК»

Гдичинський В. Б.,
аспірант юридичного факультету
Університету економіки та права «КРОК»

ПРЕДМЕТНО-ДИСЦИПЛІНАРНИЙ ХАРАКТЕР ЕМПІРИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОГО КОМПОНЕНТУ ПРАВОВИХ ПАРАДИГМ У ПРАВОТВОРЧОСТІ

SUBJECT-DISCIPLINARY CHARACTER OF THE EMPIRICAL AND THEORETICAL COMPONENT OF LEGAL PARADIGMS IN LAW-MAKING

У статті досліджено генезу поняття «правові парадигми», проаналізовано і критично опрацьовано відомі дефініції, зосереджено увагу на популяризації наукового доробку вітчизняних правників у розв'язанні проблем, що стосуються практичного використання у законотворчій діяльності.

Представлено авторське визначення понять «правові парадигми» і «загальнотеоретичні засади правових парадигм».

Ключові слова: правові парадигми, правова система, теорія держави і права, законотворчість, правосвідомість.

В статье исследованы генезис понятия «правовые парадигмы», проанализированы и критически обработаны известные дефиниции, сосредоточено на популяризации научного наследия отечественных юристов в решении проблем, касающихся их практического использования в законотворческой деятельности.

Представлены авторские определения понятий «правовые парадигмы» и «общетеоретические основы правовых парадигм».

Ключевые слова: правовые парадигмы, правовая система, теория государства и права, законотворчество, правосознание.

The article examines the genesis of the concept of “legal paradigms”, analyzes and critically worked out well-known definitions, focuses on the popularization of the scientific work of domestic lawyers in solving problems related to their practical use in law-making activities.

The author defines the concepts of “legal paradigms” and “general theoretical foundations of legal paradigms”.

Key words: legal paradigms, legal system, theory of state and law, lawmaking, legal consciousness.

Постановка проблеми. Нагальність комплексного дослідження права (як комплексу знань у контексті парадигмально-правової концепції) має загальнонаукове і теоретико-методологічне значення не лише для правової науки, а й для правничої та правотворчої діяльності. Це важливо і для збагачення різних правових дисциплін, для вивчення функціонування суспільства в його безпосередньому правовому середовищі, зокрема в суспільно-правовому житті індивідів, тобто загалом того, що має відображення у правовій дійсності.

Ураховуючи суспільно-політичний розвиток українського суспільства і складність політичної і міжнародної ситуації в умовах воєнного протистояння з Російською Федерацією як країною-агресором, вітчизняні правотворці не завжди враховують рівень об'єктивності регульованих суспільних відносин, у результаті чого в суспільстві намітились деякі негативні тенденції до анархічності, безсистемності і нігілізму в правовому сприйнятті дійсності.

Недостатній рівень правотворчої культури і низький рівень розуміння правотворчої методології у більшості правників, державних службовців різних рангів, державних і парламентсько-президентських структур спричинюють різке протиставлення об'єктивного і суб'єктивного у правотворчій роботі,

недооцінюючи онтолого-гносеологічні дослідження правової науки.

Справа ускладнюється й тим, що з'являється потреба у використанні у правотворчості парадигмально-правової концепції «духу часу», завдяки якій досвід минулого і реалії сучасності потрібно перекласти і сфокусувати на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних із вивченням загальнотеоретичних засад правових парадигм як об'єктів, явищ і процесів правосвідомості і правореалізації, присвятили свій доробок такі вчені: Л. Белкіна, О. Гайдулін, А. Гарник, С. Головатий, А. Єрмоленко, С. Єрохін, В. Журавський, М. Кельман, А. Колодій, В. Кремень, І. Мазур, В. Нерсисянц, О. Петришин, Т. Розова, С. Сербогіна, В. Сухонос, Є. Ходаківський, С. Цаліна, Ф. Шульженко та інші.

Серед зарубіжних учених цю тематику розробляли в різних аспектах Р. Алексі, Г. Ханекен та К. Асперс.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Теоретико-методологічні засади правової науки спираються на загальнонаукову правову методологію, однак, ураховуючи специфічність предмета права, правова наука ще не розробила власний методологічний апарат, не достатньо повно опрацьовано спеціальні правові інструменти, підходи і способи

права, а також загальнотеоретичні засади правових парадигм. Тому потребують подальшого вивчення фундаментальні теоретико-методологічні основи правових парадигм, що зумовлює необхідність оновлення загальнотеоретичної методології дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження загальнотеоретичних засад правових парадигм як об'єктів, явищ і процесів правосвідомості і правореалізації, сутності і значення правових інструментів, якими забезпечується вплив правової науки на процеси законотворення, а також підвищення значимості у теорії держави і права.

Виклад основного матеріалу дослідження. У період незалежності в Україні набуває актуальності напрям щодо дослідження загальнотеоретичних засад правових парадигм як об'єктів, явищ і процесів правосвідомості і правореалізації. Однак слід наголосити на тому, що ознакою сучасності правових парадигм є поглиблена інтеграція, онтолого-гносеологічне взаємопроникнення у правові науки і правничу діяльність. Така форма поєднання відкриває новий етап у комплексному пізнанні всіх меж суспільно-правового життя.

Потреба у вивченні загальнотеоретичних засад правових парадигм (як складної організованої системи через методологію інших наукових дисциплін) має велике теоретико-прикладне значення у теорії держави і права. Це необхідно для поглиблення теоретичної бази різних правових дисциплін, забезпечення правового регулювання життя суспільства, виявлення і налагодження зв'язків у громадському середовищі, тобто відображення у правовій формі волі держави.

Завдяки розширенню меж міждисциплінарної інтеграції, онтолого-гносеологічному проникненню у середовище інших суміжних із правовою дисципліною наук виникають надсучасні прогресивні правові наукові напрями. Така форма взаємопроникнення має помітні результати у правових науках.

На думку А.В. Гарник і А.М. Єрмоленка, у правовій науці простежується чітка усталеність і консерватизм поглядів. У галузі права бракує достатньої стійкості міждисциплінарних наук, хоча й тут останнім часом починають змінюватись її парадигмально-правові напрями [1; 2].

А.М. Єрмоленко, досліджуючи засади комунікативної парадигми, вважає, що, регулюючи відносини індивідів у процесі життєдіяльності та спілкування, загальнотеоретичні засади правових парадигм мають урахувати соціально-психологічні, інтелектуально-фізіологічні та інші характерні людині різноманітні можливості, інтереси, потреби і бажання, орієнтуючи тим самим знання на розкриття таких особливостей у їхньому взаємозв'язку, єдності і системній цілісності. Правове регулювання соціальних відносин можна подати як компонент пізнавальної функції правових парадигм. І чим глибше дослідження таких характеристик, тим більше розширюються знання про фактичний потенціал правового суспільства. Такі знання надзвичайно важливі для тотожного відображення у правотворчості, у дотриманні охорони прав і свобод громадян [2, с. 113–114].

Слід також констатувати і той факт, що за часи незалежності України значно поповнилася теоретико-методологічна база теорії держави і права вітчизняними ґрунтовними онтолого-гносеологічними дослідженнями, серед яких праці Л. Белкіна, С. Головатого, А. Гарник, С. Цаліна, С. Єрохіна, В. Кременя, Є. Хомаківського, І. Мазура та інших.

Загальнотеоретичні засади правових парадигм є віддзеркаленням теоретико-методологічних основ правової науки, тому що законодавство і його реалізація є безпосереднім відтворенням дійсності у правовій формі.

Як підтверджують правові наукові напрацювання, міжнародний і вітчизняний досвід, регульовані на належному науково обґрунтованому рівні правові норми сприятимуть оптимальному і прискореному втіленню правових настанов і появи новітніх правових парадигм і їхній зміні, що позитивно позначиться на вдосконаленні суспільних відносин. Для цього правотворець має володіти повною й об'єктивною правовою інформацією. Така теза притаманна працям Г. Ханекена [3], К. Ясперса [4] та Д. Гудими [5].

Однією із загальнотеоретичних засад правових парадигм можна назвати історико-логічне пізнання правової дійсності, що дозволяє розкрити історичну спадкоємність і логічну послідовність процесу правотворчості. Сучасний стан будь-якого правового об'єкта, який виник у минулі історичні періоди, віддзеркалюючись у сучасному, спрямований на прогнозування майбутнього.

Р. Алексі у статті «Теорія дискурсу та права людини» зазначає, що історичне у чистому вигляді дає емпіричний матеріал правотворцеві, що водночас є підставою для логічної правової інтерпретації. Саме в цьому криється обов'язкова умова загального охоплення правових явищ у вітчизняній практиці правотворчості, оскільки логічно-емпіричний компонент однаково потрібен для істинного пізнання права. В основі логічного покладено історичне, воно ж не тільки взаємодіє з логічним, а й поширюється на нього [6, с. 83].

Без урахування історичного «духу часу» неможливо досягнути правові реалії й логічно усвідомити властиві їм закономірності. Однак і без осмислення засобами логіки об'єктивного перебігу історичного сходження права неможливо докорінно розкрити внутрішні причини і механізми такого процесу.

Як доводить вітчизняна правотворча практика, логічне дослідження – це не абстрагована конструкція, а відтворення історичного, тобто у «дусі часу», в логічній послідовності руху. Така логічно-правова модель розкриває історичну закономірність появи правових парадигм, є фундаментом поглибленого і всебічного вивчення правових закономірностей і орієнтована на виявлення та фіксацію правових тенденцій, які або проявляються, або не проявляються у майбутньому. Ця модель загальнотеоретичних засад правових парадигм не лише спрямовує історико-правове пізнання у певне русло, а й виявляє себе правовою парадигмою майбутнього правового стану суспільства, головні параметри якого задані тепе-

рішнім і минулим. Саме з таким абсолютизованим майбутнім зв'язуються правотворці, завдяки йому вдається оцінити і спрогнозувати правові погляди, факти, події, процеси, які відбуватимуться у правовій дійсності.

Завдяки аналізу правових парадигм у сучасних реаліях і онтолого-гносеологічного пізнання минулого відкривається можливість у контексті парадигмально-правової концепції «духу часу» виявити й аргументувати загальноправову перспективу українського права. Органічна поєднаність історичного та логічного у правових парадигмах не допускає розриву, протиставлення емпіричної історії теорії держави і права.

У спеціалізованій правовій літературі яскраво відображено розгляд правових парадигм з історичних та логічних позицій [7–14]. Частково поділяючи наукові погляди щодо такого розподілу, ми переконані, що логіка історичного мислення у пізнанні правових парадигм має діяти паралельно з класичною логікою. Розгляд історичного пізнання загальнотеоретичних засад правових парадигм у контексті логіки як компонента теорії держави і права гарантовано може сягнути належного рівня.

У контексті парадигмально-правового дослідження загальнотеоретичних засад виділяють досліджуваній об'єкт – правову парадигму, а за допомогою соціолого-психологічних, філософсько-правових та інших підходів виявляються зовнішні ознаки досліджуваного об'єкта. Завдяки нагромадженню емпіричних даних про об'єкт дослідження – правові парадигми – відбувається об'єднання і систематизація. Однак те, що відомо, ще не є пізнання [15].

Із цих причин потрібно досягнути і проникнути в саму середину правової парадигми (як правового явища), встановити її глибинну сутність, аргументувати закономірності і визначити перспективи. Саме тому слід, відштовхуючись від онтолого-емпіричного матеріалу, наблизитись до раціонально-абстрактного розуміння правових парадигм, що дозволить виявити сутнісно-закономірні характеристики й властивості загальнотеоретичних засад правових парадигм.

Правове абстрагування загальнотеоретичних засад правових парадигм витікає з правничої практики, проникаючи у сутність правових парадигм, концентрує, впорядковує багатосторонній правничий досвід функціонування і розвитку правових парадигм у контексті дослідження загальнотеоретичних засад у парадигмально-правовій концепції теорії держави і права. Це узагальнення, концентрація, інтеграційність поняття «правові парадигми», у якому об'єднуються у суворій філософсько-логічній системі як узагальнені, так і специфічні риси досліджуваного об'єкта. Звідси правові парадигми та загальнотеоретичні засади набувають цілком предметно-дисциплінарний характер, відтворюючи правову дійсність.

Ще одним нагальним питанням, яке слід розглянути у контексті предметно-дисциплінарного характеру загальнотеоретичних засад правових парадигм, є проблематика систематизації законодавства. Ак-

туальність цього питання викликана сучасними реаліями, які склались у вітчизняній правотворчості, пов'язані з її докорінним реформуванням за роки після Революції Гідності й російської воєнної агресії, анексії Криму Російською Федерацією, захопленням частини території України, появою російсько-терористичних організацій, накопиченням величезного масиву нормативно-правових і законодавчих актів, які не відповідають теперішньому перебігу справ.

Інтенсифікація законодавства спричинює певні негативні правові наслідки: невиправдану повторюваність одних і тих же правових положень у різних законодавчих документах, громіздкість, неузгодженість і суперечливість, недосконалість як зі змістовної, так і з теоретико-методологічної позиції, невідповідність таких документів концепції «духу часу».

Таким чином, урахувуючи парадигмальність правотворчості і відповідність «духу часу», одним із актуальних питань є завдання упорядкування, систематизації, адаптації українського законодавства до міжнародних правових норм, а також законодавства Європейського Союзу.

У Законі України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» сказано, що адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є пріоритетним складником процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики.

Метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* (правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ) з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом до держав, які мають намір вступити до нього [16].

Потреба появи різних правових актів, правореалізація у різний спосіб зумовлені походженням і закономірностями філософсько-правового «наявного», яке закріплено «відповідним» – правовою парадигмою, у певний спосіб регулюючи, спрямовуючи і розвиваючи правотворчість.

У такій єдності та взаємопроникненні й виражено правове онтолого-гносеологічне пізнання правової дійсності. У згаданому контексті правотворчості (як стимул, ціль пізнання і критерій правової істинності) відображено в працях Г. Федоренка [17], В. Сухоноса [18] та В. Шкоди [19].

У дійсності правотворчість потрапляє за межі філософського пізнавального процесу. Проте водночас така правотворча практика володіє діалектичною різнобічністю у тому розумінні, що слугує не лише спонукальною причиною, ціллю і критерієм істинності правового пізнання, а й впливає на процес пізнання правового «наявного», до складу якого входить потрібний компонент, характеристики і власти-

вості правотворчого процесу. Така особливість правових парадигм наочно втілюється у правотворчості, зокрема у розробленні законодавчих і підзаконних актів, нормативно-правових документів. Без реалізації, безпосереднього й опосередкованого зв'язку втрачається сенс на практичне перетворення правового «наявного».

Широта розуміння реального суспільно-громадського життя дозволяє відобразити у правотворчості онтолого-гносеологічну глибинну суть індивідуумів як суб'єктів правової дійсності, висловити досвід минулого через тенденції сьогодення і перспективи майбутнього. Це ж стосується і правореалізації, пізнати яку достатньо складно, використовуючи в аналізі тільки одиничні випадки втілення правової парадигми. Лише з узагальнення безлічі одиничних актів застосування різних правових парадигм можна скласти більш-менш повне уявлення про правозастосовну функцію правових парадигм.

У науковій літературі є достатньо парадигмально-правових концепцій, однак більшість філософів права погоджуються з тим, що правові парадигми

стосуються такої сфери правосвідомості, яка відображає правову дійсність у формі правових знань і оціночних суджень стосовно права і правотворчої практики, правореалізації, соціально-правових настанов і ціннісних орієнтацій, що регулюють діяльність індивідуума у контексті правовідносин.

Висновки. Правові парадигми у впливі на поведінку суб'єктів правовідносин устанавлюють правові співвідношення саме зі свідомістю, у такий спосіб здійснюючи регулювання правової діяльності.

Правові парадигми не можуть обминути свідомість, вони спрямовані на її зміну, реформування і пристосування до норм законодавчого регулювання. Таким чином, правові парадигми, які не сприйняті свідомістю, не можуть бути реалізованими у правовій діяльності, що не набули форм правових догм і настанов.

Під дію правових парадигм підпадає не вся структура суспільної правосвідомості, а тільки та її частина, яка трансформує правові норми, правила і принципи чинного законодавства в імперативи індивідуальної і суспільної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарник А.В. Философия права: предметная специфика, место и значение в системе социально-гуманитарного знания. Днепропетровск: Изд-во Днепропетр. ун-та, 1998. 160 с.
2. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія: підручник. Київ: Лібра, 1999. 488 с.
3. Хакен Г. Таємниці природи. Синергетика: вчення про взаємодію. URL: https://stud.com.ua/42285/filosofiya/haken_tayemnitsi_prirodi_sinergetika_vchennya_vzayemodiyu (дата звернення: 12.12.2018).
4. Ясперс К. Смысл и назначение истории [пер. с нем.]. Москва: Политиздат, 1991. 527 с.
5. Гудима Д.А. Деякі антропологічні засади прав людини Актуальні проблеми держави і права. 2003. Вип. 18. С. 21–24.
6. Алексі Р. Теорія дискурсу та права людини Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 1. С. 73–98.
7. Шульженко Ф.П., Калужний Р.А., Наум М.Ю. Державницькі і правові теорії: становлення та розвиток: навч. посіб. Київ, 2000. 130 с.
8. Погребняк С.П., Лук'янов Д.В., Биля-Сабадаш І.О. та ін. Порівняльне правознавство: підручник / за заг. ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2012. 272 с.
9. Журавський В.С., Зайчук О.В., Копиленко О.Л., Оніщенко Н.М. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток / за заг. ред. В.С. Журавського. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 296 с.
10. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави та права: підручник. Київ: Кондор, 2015. 609 с.
11. Гайдюлін О.О. Основні поняття загальної теорії права: монографія. Київ: ППП, 2003. 75 с.
12. Громадянське суспільство: історія та сучасність: монографія / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. Т.В. Розової. Київ: Юрид. літ., 2010. 280 с.
13. Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми: монографія / за ред.: Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. Харків: Право, 2010. 272 с.
14. Кельман М. Теоретико-методологічні підходи до аналізу співвідношення громадянського суспільства та держави. Право України. 2010. № 6. С. 93–100.
15. Гегель Г. Философия права. Пер. с нем.: ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсисянц; авт. вступ. ст. и примеч. В.С. Нерсисянц. Москва: Мысль, 1990. 524 с.
16. Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (дата звернення: 12.12.2018).
17. Федоренко Г.О. Теорія держави і права: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2016. 232 с.
18. Сухонос В.В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія. Суми ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 339 с.
19. Шкода В.В. Вступ до правової філософії. Харків: Фоліо, 1997. 223 с.